

ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ

-ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ

ਮੈਂ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਬੇਟੀ ਅਰੀਤ ਰਾਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਅਰੀਤ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਸਾਬਕਾ ਸਾਥੀ ਸੰਜੀਵ ਰਾਹੀਂ। ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਬਹੁਤ ਗਲਤ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉੱਕਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ। ਉਹ ਮੇਰਾ ਹਮਨਿਵਾਲਾ ਹਮ-ਪਿਆਲਾ ਨਹੀਂ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਨੁੱਕੜ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਦਰਸ਼ਕ ਹਾਂ। ਉਹ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮੈਂ ਅੱਧੀ ਸਦੀ ਤੋਂ ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਭੁਲਾਈ ਬੈਠਾ ਹਾਂ। ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਣਾ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਜਾਣਾ ?

ਮੈਂ ਤੀਹ ਸਾਲ ਦਿੱਲੀ ਰਹਿ ਕੇ 1984 ਵਿਚ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਰਹਿਣ ਆਇਆ ਤਾਂ ਅਰੀਤ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜਾਂ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਆਗਮਨ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ, ਉਹ ਪੀ. ਡੀ. ਮਹਿੰਦਰਾ, ਰਮੇਸ਼ ਕਪਿਲਾ, ਸ਼ੌਕੀਨ ਤੇ ਸੰਜੀਵ ਗੌੜ ਸਨ। ਇਹ ਪੱਤਰਕਾਰ ਮੇਰੀ ਖੇਤੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਵੇਲੇ ਮੇਰੇ ਜਾਣੂੰ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਮੈਂ ਜਿਸ ਢੋਲ ਢਮਕੇ ਨਾਲ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ, ਉਹ ਸਾਡਾ ਸਾਂਝਾ ਸੀ। ਇਸ ਸਾਂਝ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਤੀਹ ਸਾਲ ਵਿਚ ਬਣੀ ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਯਾਦ ਭੁਲਾਉਣ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਲੋਅ ਵਰਗੀ ਹਲਕੀ ਜਿਹੀ ਸਾਂਝ ਉਸ ਦੇ ਭਰਾ ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੇਸ਼ੇ ਦੀ ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਸੁਰਜੀਤ ਦੇ ਕੰਮ ਕਾਜ ਨਾਲ ਰਲਦੀ ਮਿਲਦੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਵੀ ਸੀ। ਏਨੀਆਂ ਬਰੀਕ ਤੰਦਾਂ ਵਾਲੀ ਸਾਂਝ ਰਾਹੀਂ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਜਾਣ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਇਹ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਉਣਾ ਔਖਾ ਨਹੀਂ।

ਪਰ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਲਿਖਣ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜਾਂ ਨੇੜਲੇ ਘੇਰੇ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਹੋਣਾ ਕੋਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਲਿਖਣ ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੋ ਤੇ ਕਿਸੇ ਹੱਦ ਤੱਕ ਜਾਣੇ ਪਛਾਣੇ ਵੀ ਜਾਂਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਅਮਰੀਕਾ, ਕੈਨੇਡਾ, ਯੂਰਪ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਉੱਤਰ, ਦੱਖਣ, ਪੂਰਬ, ਪੱਛਮ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਰੰਗਕਰਮੀ ਤੁਹਾਡੇ ਘਰ ਦਾ ਕੁੰਡਾ ਖੜਕਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਥਾਂ ਟਿਕਾਣਾ ਪੁੱਛਣ। ਉਹ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਬੇਟਿਕਾਣਾ ਵਿਅਕਤੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਕਿਤੇ, ਕੱਲ੍ਹ ਕਿਤੇ ਅਤੇ ਪਰਸੋਂ ਕਿਤੇ ਹੋਰ। ਉਸ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਬੋਲ ਤੇ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਉਸ ਦੀ

ਜ਼ਬਾਨ 'ਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅਦਾਕਾਰ ਉਸ ਦੇ ਸੱਜੇ ਖੱਬੇ ਜਾਂ ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ। ਉਹ ਸੁੰਝੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਵਿਚ ਗਰਜਣ ਵਾਲਾ ਰੰਗਕਰਮੀ ਹੈ। ਬੋਲਣ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਮੰਚ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਕੇਵਲ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਯੁੱਧ ਛਾਂ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਵੀ ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਵਾਸਤਾ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਹਾਸ਼ਮ ਦੀ ਸੱਸੀ ਵਾਂਗ ਜੋਂ ਭੁੰਨਦੀ ਰੇਤ ਵਿਚ ਨੰਗੇ ਪੈਰੀਂ ਮੰਜ਼ਿਲ ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ ਸੂਰਮਾ ਹੈ। ਉਮਰਾਂ ਦੇ ਦਖਲ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਉਹਦੇ ਚੇਲੇ ਚਾਟੜੇ ਉਸ ਦੇ ਅੰਗ ਸੰਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸੱਤ ਸਮੁੰਦਰ ਪਾਰ ਬੈਠਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਪਿੰਡ ਦੇ ਬੋਹੜ ਦੀ ਛਾਵੇਂ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਘੁੱਟਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਲਾਈਨ ਲੱਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਸੋ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਪੌਣਾਂ ਵਿਚ ਰੁਮਕਦੀ ਤੇ ਪਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਤੁਰਦੀ ਹੈ। ਸਾਗਰ ਦੀਆਂ ਛੱਲਾਂ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਚਿੱਟੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਹਾਣੀ। ਸਰਸਰੀ ਨਜ਼ਰੇ ਟੀ. ਵੀ. 'ਤੇ ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤਰ ਵਾਚੀਏ ਜਾਂ ਰੇਡੀਓ ਸੁਣੀਏ ਤਾਂ ਕਿਧਰੇ ਨਾ ਕਿਧਰੇ ਇਸ ਬਾਬੇ ਦੇ ਜੋਸ਼ੀਲੇ ਬੋਲ ਤੇ ਢਿਲੁੰ-ਢਿਲੁੰ ਕਰਦੇ ਮੋਢੇ ਸੁਣੇ/ਦੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ ਵਲੋਂ ਲੱਭੇ 2005 ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਲਹਿਰ ਦੇ ਮੋਢੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਥੀਏਟਰ ਦੇ ਥੰਮ੍ਹ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਿਰ ਬੱਝਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਵੋਟਾਂ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 3665 ਸੀ ਤੇ ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ ਤੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸੰਤ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੀਚੇਵਾਲ ਦੀ 1269। ਭਾਰਤੀ ਫੌਜ ਦੇ ਮੁਖੀ ਜਨਰਲ ਜੇ. ਜੇ. ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ 227 ਵੋਟਾਂ ਆਈਆਂ। ਜੇ ਇਹ ਮੰਨ ਵੀ ਲਈਏ ਕਿ ਜਨਰਲ ਜੇ. ਜੇ. ਸਿੰਘ ਦਾ ਕਰਮ ਖੇਤਰ ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ ਦੇ ਪਾਠਕਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸੰਤ ਸੀਚੇਵਾਲ ਦਾ ਵੇਈਂ ਨਦੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਤਾਂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਇਕ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਪਾਠਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿੱਤਰੀ ਰਾਇ ਬਾਬਾ ਬੋਲਦਾ ਵਾਲੇ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ।

ਇਸ ਐਲਾਨ ਤੋਂ ਐਨ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਮੋਗੇ ਤੋਂ ਖਬਰ ਲੱਗੀ ਕਿ ਨੇੜਲੇ ਪਿੰਡ ਕੁੱਸਾ ਵਿਚ ਲੋਕ ਹੱਕਾਂ ਦੇ ਚਿਰਾਗ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਤਕ ਸਨਮਾਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਖਬਰ ਵਿਚ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਤੰਦਰੁਸਤ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਲਈ ਦਿੱਤੇ ਹੋਕੇ ਦਾ ਭਰਵਾ ਜ਼ਿਕਰ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਰੰਗ-ਮੰਚ ਨੂੰ ਜਿੰਨੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨਾਲ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵਰਤਿਆ ਹੈ, ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੇ ਵਰਤਿਆ ਹੋਵੇ। ਨਾਟ ਮੰਚ ਦੀਆਂ ਸਰਲ ਤਕਨੀਕਾਂ ਤੇ ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ ਲੋਕ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਖੁੱਭ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਉਸਦੀ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚਲੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਤੱਕੀ, ਪਰ ਮੈਂ ਇਸ ਦੇ ਬਦਲਵੇਂ ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਪੰਜਾਬ ਆਰਟਸ ਕੌਂਸਲ ਤੇ ਟੈਗੋਰ ਥੀਏਟਰ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਜਲਵਾ ਤਕਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਦੱਬੋ-ਕੁਚਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਲੋਟੂ ਟੋਲਿਆਂ ਦਾ ਪਰਦਾਫਾਸ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰਤੀ ਭਰ ਵੀ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਮੈਂ ਇਸ ਪਹੁੰਚ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨਕਸਲਾਈਟ ਲਹਿਰ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ 1975 ਦੀ ਐਮਰਜੈਂਸੀ

ਲੱਗਣ ਸਮੇਂ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਨਾਟ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਉਸ ਦੇ ਧਾਵੇ ਜਿੰਨੇ ਨਿੱਕੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਓਨੇ ਹੀ ਤਿੱਖੇ।

ਉਸ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਇਕ ਦਰਜਨ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ, ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਸੈਂਕੜਿਆਂ ਵਿਚ ਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਦੀ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚ। ਇਕ ਅਨੁਮਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਿੱਕੇ ਵੱਡੇ ਡੇਢ ਸੌ ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਅੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਸ਼ੋਅ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਅੱਖ ਪਛਾਣਦਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਦੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਈਚਾਰਾ ਮਾਰੂ ਰੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਫਿਟਕਾਰਾਂ ਪਾਉਣ ਦਾ ਵੱਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸਿਆਣੀ ਤੇ ਗੜ੍ਹਕੇ ਵਾਲੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੋਂ ਇਹ ਫਿਟਕਾਰਾਂ ਫਬਦੀਆਂ ਵੀ ਹਨ।

ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਤੁਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਹਜ਼ਮ ਕਰਦੇ ਹੋ ਉਸ ਦੇ ਜਨਤਕ ਸਨਮਾਨ ਦੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਦਾ ਖੁਲਾਸਾ ਆਉਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ: ਠਾਠਾਂ ਮਾਰਦੇ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸਲਾਮ। ਖਬਰ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਨਮਾਨ ਭੇਟ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੌਕੇ ਦੇ ਨਾਇਕ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮੋਗਾ ਬਰਨਾਲਾ ਰੋਡ ਤੇ ਪੈਂਦੇ ਪਿੰਡ ਬੋਹਾ ਵਿਚ ਬਣੇ ਸਵਾਗਤੀ ਗੇਟ ਤੋਂ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਹਾਰ ਪਹਿਨਾ ਦੇ ਜਨਤਕ ਕਾਫਲੇ ਦੇ ਨਾਅਰਿਆਂ ਤੇ ਨਗਾਰਿਆਂ ਦੀ ਗੂੰਜ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਕੁੱਸਾ ਤੱਕ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ। ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਲਿਜਾ ਕੇ ਸਨਮਾਨ ਪੱਤਰ ਦਾ ਇਕ-ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਸਮੁੱਚੇ ਇਕੱਠ ਵੱਲੋਂ ਉਚਾਰੇ ਜਾਣ ਉਪਰੰਤ ਉਸਦੇ ਕੁੱਲ ਹਾਜ਼ਰੀਨ ਵੱਲੋਂ ਤਣੇ ਹੋਏ ਹੱਥ ਹਿਲਾ ਕੇ ਸਲਾਮੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ ਦਾ ਐਲਾਨਿਆਂ 2005 ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਢਿੱਲੇ ਮੋਢਿਆਂ ਤੇ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਫੜੀ ਖੁੰਡੀ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਤ ਪਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਜਗਤ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ, ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਔਲਖ, ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਧੀਰ, ਦਵਿੰਦਰ ਦਮਨ, ਵਰਿਆਮ ਸੰਧੂ, ਪ੍ਰਮਿੰਦਰਜੀਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਤੇ ਕਾਲਜਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਲੋਕ ਧਾਰਾ ਦੇ ਆਲੋਚਕ/ਪ੍ਰਸੰਸਕ, ਖੱਬੀਆਂ ਸੱਜੀਆਂ ਤੇ ਜੁਝਾਰੂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰਮੌਰ ਪਤਵੰਤੇ ਉਥੇ ਪੁੱਜੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਸ ਦਿਨ ਦਾ ਦੋ ਅੱਖਰੀ ਪਿੰਡ ਕੁੱਸਾ, ਗਲੋਬ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ ਉਤੇ ਉੱਘੜਿਆ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਘਾੜਨ ਵਾਲਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਨਾਇਕ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਸੀ।

ਜੇ ਏਨਾ ਦੱਸਣਾ ਕਾਫੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹੋਰ ਚਾਰ ਦਿਨ ਪਿੱਛੋਂ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਮਾਊਂਟਵਿਊ ਹੋਟਲ ਵਿਚ ਹੋਏ ਦੋ ਰੋਜ਼ਾ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦਿਵਸ ਦੀ ਗੱਲ ਤੌਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਸਨਮਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਾਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਦਾਕਾਰ ਧਰਮਿੰਦਰ, ਫਿਲਮਸਾਜ਼ ਬੀ. ਆਰ. ਚੌਪੜਾ, ਗੁਰਦਾਸ ਮਾਨ, ਰਾਜ ਬੱਬਰ, ਹੰਸ ਰਾਜ ਹੰਸ ਦੇ ਐਨ ਬਰਾਬਰ ਬੋਲਿਆ ਗਿਆ। ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਹਮ-ਨਿਵਾਲਾ ਹਮ-ਪਿਆਲਾ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਤਾਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰਹੀ, ਉਸ

ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਦਰਸ਼ਕ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਸਕ ਤੇ ਆਲੋਚਕ ਹੋਣ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਆਏ ਦਿਨ ਪਿੰਟ ਤੇ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕ ਮੀਡੀਆ ਰਾਹੀਂ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਇਕ ਸਮੇਂ ਮੈਂ ਤੇ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਕੁਲੀਗ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬ ਸੰਗੀਤ ਨਾਟਕ ਅਕਾਡਮੀ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੀ ਤੇ ਮੈਂ ਸੰਗੀਤ ਨਾਟਕ, ਲਲਿਤ ਕਲਾ ਤੇ ਸਾਹਿਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਤਿੰਨ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਇਕਾਈਆਂ ਦਾ ਚੇਅਰਮੈਨ। ਜਿੰਨੀ ਰੌਣਕ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਮਰੇ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਮੇਰੇ ਕਮਰੇ ਦੀ ਉਸ ਤੋਂ ਅੱਧੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਲੇ ਦੋ ਤਿਹਾਈ ਲੋਕ ਉਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਮਿਲਣ ਤਾਂ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਉਂਦੇ ਸਨ ਪਰ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵੀ ਭਰ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਉਤਸ਼ਾਹੀ ਪੁਰਸ਼ ਹੈ। ਉਸ ਤੋਂ ਉਤਸ਼ਾਹ ਲੈਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਭੀੜ ਲੱਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਹੋਵੇ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਜਾਂ ਲੰਡਨ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਘੁੱਟ ਕੇ ਸਬਕ ਲੈਣ ਆਏ ਹਰ ਥਾਂ ਹਾਜ਼ਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮੈਨੂੰ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ ਮੁਲਕਾਂ ਦੀਆਂ ਫੋਨ ਕਾਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦਸ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੱਜਣਾਂ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਅਤਾ ਪਤਾ ਪੁੱਛਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਕਦੀ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਤਾਂ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਪੱਕਾ ਪਤਾ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਤਾਂ ਤੁਰਦਾ ਫਿਰਦਾ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਹੈ।

ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ 16 ਸਤੰਬਰ, 1929 ਦਾ ਹੈ। ਮੁਲਤਾਨ ਦਾ। ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਨਿਆਸ ਲੈ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਆਏ ਦਿਨ ਨਵਾਂ ਨਾਟਕ ਲਿਖ ਕੇ ਨਵੇਂ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਰਮਸ਼ੀਲਤਾ ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚ ਮਿਲੀ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਦਾਦਾ ਨਰਾਇਣ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ ਸਕੂਲ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਬਾਨੀ ਹੈਂਡ ਮਾਸਟਰ ਸੀ। ਇਹ ਸਕੂਲ ਹੀ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਬਣਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਡਾਕਟਰੀ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਲਈ ਤੇ ਲੰਡਨ ਤੋਂ ਪਬਲਿਕ ਹੈਲਥ ਦਾ ਡਿਪਲੋਮਾ ਕਰਕੇ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਹੈਲਥ ਅਫਸਰ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਉਸ ਦਾ ਇਕ ਭਰਾ ਭਾਰਤੀ ਸੈਨਾ ਵਿਚ ਕਰਨੈਲ ਬਣਿਆ, ਇਕ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਵਿਚ ਚੀਫ਼ ਇੰਜੀਨੀਅਰ, ਇਕ ਦੰਦਾਂ ਦਾ ਸੀਨੀਅਰ ਡਾਕਟਰ ਤੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਅਤੇ ਇਕ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਏਅਰ ਕੰਡੀਸ਼ਨਰਾਂ ਦਾ ਇੰਜੀਨੀਅਰ। ਭੈਣ ਮਹਿੰਦਰ ਵੀ ਪੜ੍ਹੀ-ਲਿਖੀ ਹੈ ਤੇ ਉਘੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੋਸ਼ ਦੀ ਜੀਵਨ ਸਾਥਣ ਹੈ। ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣੇ 'ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਵਸੀਅਤ ਅਨੁਸਾਰ ਲਾਲ ਝੰਡੇ ਵਿਚ ਲਪੇਟ ਕੇ ਸਸਕਾਰ ਲਈ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਵਿਦਰੋਹ ਤੇ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਰਗ-ਰਗ ਵਿਚ ਸਮਾਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਧਾਰਨ ਗੱਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਆਪਣੇ ਆਪ ਬੁਲੰਦ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਧਾਰਨ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਵਿਚ ਨਾਟਕ ਬੋਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਸਾਧਾਰਨ ਜੀਵਨ

ਜੀਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਜੀਵਨ ਨਗਾਰੇ ਦੀ ਧਮਕ ਵਰਗਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਇਕ ਨਾਟਕ 'ਧਮਕ ਨਗਾਰੇ ਦੀ' ਵਿਚ ਉਸ ਦੀਆਂ ਧੀਆਂ ਨਵਸ਼ਰਨ ਅਤੇ ਅਰੀਤ ਅਦਾਕਾਰਾਂ ਸਨ। ਉਸ ਦੀ ਜੀਵਨ ਸਾਬਣ ਕੈਲਾਸ਼ ਬੜੀ ਨਿੱਘੀ ਤੇ ਸੁਹਿਰਦ ਇਸਤਰੀ ਹੈ।

ਦੋਵਾਂ ਧੀਆਂ ਨੇ ਜਾਤ ਬਹਾਦਰੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸਾਬੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤੇ। ਅਰੀਤ ਨੇ ਗੌੜ ਬ੍ਰਾਹਮਣ (ਸੰਜੀਵ ਗੌੜ) 'ਤੇ ਉਂਗਲੀ ਧਰੀ ਤੇ ਨਵਸ਼ਰਨ ਦੀ ਬਾਂਹ ਸੂਦ ਘਰਾਣੇ ਦੇ ਅਤੁਲ ਨੇ ਫੜੀ। ਪੁਸ਼ਤ ਦਰ ਪੁਸ਼ਤ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਤੇ ਉਦਾਰਤਾ।

ਵਡਤਣ ਮਾਪਣ ਦਾ ਇਕ ਪੈਮਾਨਾ ਬੰਦੇ ਦੇ ਸਿਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਨਾਟਕ ਮੰਡਲੀ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਢਾਈ ਦਰਜਨ ਨਾਟਕ ਮੰਡਲੀਆਂ ਉਸ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਥੱਲੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਲੋਕ ਨਾਥ, ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਲ, ਅਨੀਤਾ ਸ਼ਬਦੀਸ਼, ਸਾਹਬ ਸਿੰਘ, ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਉਸ ਦੇ ਰਹਿ ਚੁੱਕੇ ਸਿਸ਼ਾਂ ਦੀ ਲਿਸਟ ਬੜੀ ਲੰਮੀ ਹੈ। ਟੀ. ਵੀ. ਕਲਾਕਾਰ ਜਤਿੰਦਰ ਕੌਰ ਤੇ ਹਰਭਜਨ ਜੱਬਲ ਦੀ ਮੁੱਢਲੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਔਲਖ, ਆਤਮਜੀਤ ਤੇ ਦੇਵਿੰਦਰ ਦਮਨ ਵਰਗੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਨਾਟਕਕਾਰ ਤੇ ਰੰਗਕਰਮੀ ਉਸ ਦੀ ਸੰਗਤ ਤੇ ਸੋਹਬਤ ਦਾ ਦਮ ਭਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਗੱਡੀਆਂ ਭਜਾਉਂਦੇ ਤੇ ਲੰਮੇ ਪੈਂਡੇ ਮਾਰਦੇ ਨਹੀਂ ਬਕਦੇ। ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਕਲਾ ਨੂੰ ਕਾਵਿਕ ਪੁਨਾਂ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੈ। ਵਾਰਾਂ ਤੱਕ ਰਚੀਆਂ ਹਨ। ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਸਮਿਆਂ ਦਾ ਨਾਇਕ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਢਾਲ ਕੇ ਲੇਖ ਦਾ ਅੰਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

“ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਇਕ ਇਕੱਲੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਵਿਚ ਕਈ ਬੰਦੇ ਵਸਦੇ ਹਨ। ਵਿਗਿਆਨਕਰਤਾ, ਰਚਣਹਾਰਾ, ਰੰਗਕਰਮੀ, ਲੇਖਕ, ਸੰਪਾਦਕ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ, ਵਿਤਰਕ ਤੇ ਲੋਕ ਨੇਤਾ। ਬੰਦਾ ਇਕ, ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਨੇਕ। ਇਕ ਤੁਰਦੀ ਫਿਰਦੀ ਦੰਦ-ਕਥਾ ਤੇ ਜੀਉਂਦਾ-ਜਾਗਦਾ ਇਤਿਹਾਸ। ਦਨਦਨਾਉਂਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਕਾਲੇ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਹੀਰੋ। ਪਾਕਟ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਕਿ ਇਕ ਸਫ਼ਰ, ਇਕ ਪੋਥੀ ਉਸ ਦਾ ਮੰਤਵ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਮਕਬੂਲ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਨਾਟ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਬਾਨੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਥੀਏਟਰ ਦਾ ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਦਾ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ।”

ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਨਾ, ਸੁਣਨਾ ਤੇ ਦੇਖਣਾ ਕਾਫੀ ਹੈ। ਉਹ ਬਣਿਆ ਬਣਾਇਆ ਰੇਖਾ ਚਿੱਤਰ, ਲਿਖਿਆ ਲਿਖਾਇਆ ਸ਼ਬਦ ਚਿੱਤਰ ਤੇ ਚੁਣਿਆ ਚੁਣਾਇਆ ਪੰਜਾਬੀ ਹੈ।

ਕੇਵਲ ਇਕ ਹਫ਼ਤੇ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਅਜਿਹਾ ਲੇਖ ਲਿਖਣਾ ਮੇਰਾ ਪਹਿਲਾ ਅਮਲ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨੀ ਪਈ ਹੈ। ਇਹ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦਾ ਕਮਾਲ ਹੈ।